

О. П. Павленко,

старший викладач кафедри фінансів,

Дніпропетровський державний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В цій статті автором розглянуто економічну сутність та методологічні основи оцінки фінансового забезпечення відтворення основних засобів аграрних підприємств.

Ключові слова: *фінансове забезпечення, основні засоби, амортизація, джерела фінансування, грошові потоки*

In this article an author is consider economic essence and metodologichesie bases of estimation of the financial providing of reproduction of the fixed assets of agrarian enterprises.

Key words: *financial maintenance, fixed assets, amortization, financing sources, cash flows.*

ВСТУП

Аграрний сектор України потребує істотних змін пріоритетів державної політики, обсягів реальної державної підтримки, і вони були значною мірою змінені й підкріплені дієвими ринковими та економічними механізмами. Провідну роль у реалізації державою аграрної реформи відіграє фінансове забезпечення аграрного виробництва. Саме фінансові аспекти є основою побудови цілісної економічної системи країни. Водночас, незважаючи на помітні темпи зростання, фінансовий стан сільськогосподарських підприємств залишається нестабільним для економічного піднесення й розширеного відтворення.

Позитивні зрушення в економіці у результаті проведення програм роздержавлення і корпоратизації, формування недержавного і мішаного секторів в економіці не можуть у короткі терміни забезпечити економічний підйом. Це свідчення того, що в найближчі роки суб'єкти господарювання реального сектора економіки, в тому числі і в аграрному виробництві, повинні вирішувати проблеми фінансового забезпечення господарської та інвестиційної діяльності, в першу чергу за рахунок власних фінансових ресурсів: прибутків, амортизаційних відрахувань та ресурсів, прирівняних до власних, наприклад, коштів засновників, внесених до статутного капіталу, емісійного доходу тощо.

Вивчення наукових літературних джерел з аналізованої проблеми показало, що найбільш вагомий внесок у теорію і методологію фінансів аграрного сектору економіки належить відомим вітчизняним економістам П.Т. Саблуку, М.Я. Дем'яненку, В.М. Алексійчуку, І.Г.Кириленку та іншим, які комплексно розглядають проблеми фінансового забезпечення аграрного сектору економіки. [1,2] Водночас у багатьох публікаціях учених і практиків ця проблема розглядається недостатньо поглиблено, однобічно, без ґрунтовних і комплексних досліджень даного питання. Вони містять певні протиріччя, а здебільшого і суб'єктивні висновки, які потребують додаткових досліджень. Крім того, динамічні зміни, що відбуваються в аграрному секторі нашої країни, вимагають постійного перегляду й переосмислення теорії та методології для забезпечення об'єктивності результатів досліджень. Постає необхідність постійного удосконалення механізмів, схем та інструментарію політики фінансового забезпечення в сільськогосподарських підприємствах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ключова проблема має дві складові: достатнє фінансове забезпечення виробництва та його прибутковість в умовах об'єктивного росту витрат. У цьому випадку кредитування є несприятливою сферою для товаровиробника як головне джерело фінансування відтворення основних засобів. Об'єктивно це зумовлено сталою тенденцією до зменшення обсягів ліквідної застави (зношеність основних фондів, обмеженість ресурсів реалізації, скорочення поголів'я тощо), значними обсягами кредитних зобов'язань, що перейшли на цей рік (разом із довгостроковими — сума кредитного боргу становить 1,5—2 млрд. грн.) та напруженістю, що спостерігається в банківській системі (середня кредитна ставка зросла на 5—7%, внаслідок збільшення курсів валют). [7]

За таких умов підприємства повинні докорінно змінити своє ставлення до процесів формування та управління власними фінансовими ресурсами і застосовувати сучасні методологічні основи оцінки фінансового забезпечення підприємств, відпрацьовані суб'єктами господарювання розвинутих ринкових країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

Автор наукових і навчальних праць Зятковський І.В. дає тлумачення поняттю «фінансове забезпечення» таким чином. Фінансове забезпечення - це система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства. Можна погодитись з його думкою, що воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування. *Самофінансування* - це покриття витрат за рахунок власних коштів, яке є визначальною формою фінансового забезпечення, хоча і не основною за питомою вагою. *Кредитування* як ефективна форма фінансового забезпечення означає покриття частини витрат за рахунок позичених коштів, яке здійснюється у формах комерційного і банківського кредитів. Але ефективність забезпечується встановленням таких принципів кредитування, як поворотність, терміновість, платність, матеріальна забезпеченість. Це змушує позичальників працювати максимально ефективно, але для отримання кредиту знову ж потрібно мати відповідне матеріальне забезпечення і стабільні фінансові результати. Для погашення кредиту в строк і сплати процентів необхідно мати сталий фінансовий стан і джерело сплати процентів - виручку від реалізації та прибуток. *Бюджетні асигнування* - форма фінансового забезпечення за рахунок централізованого фонду грошових коштів держави. Адже бюджетні асигнування не потрібно заробляти, як власні джерела, їх не треба було повертати і платити за їх використання проценти, як за кредити. Це стало однією з причин низької ефективності планової економіки і врешті-решт призвело до кризи. [6]

В результаті проведених досліджень, встановлено, що система фінансового механізму фінансового забезпечення аграрних підприємств, висвітлено достатньо і в повній мірі. Цьому питанню присвятили свої праці Возняк Г.В., Гриценко О. І., Кузнецова А.Я., Олійник Д.С., Утенкова К.О., Пластун В.Л., Юркевич О. М., та інші. Але, поряд з цим, необхідне детальне вивчення та визначення джерел фінансових ресурсів для відтворення основних виробничих фондів, як важливої складової матеріального виробництва.

Якщо під фінансовим забезпеченням ми розуміємо наявність в розпорядженні підприємств фінансових ресурсів для здійснення фінансування поточної господарської діяльності, інвестиційних програм капітальних вкладень, інших заходів, тоді розглянемо детальніше, за рахунок яких саме ресурсів воно відбувається. [3]

Науковець Пластун В.Л. вважає, що фінансове забезпечення діяльності підприємств, яке справедливо відзначається більшістю дослідників, може проводитись за рахунок самофінансування, кредитування, безповоротного фінансування. Це дає можливість розширити класифікацію форм фінансового забезпечення та використовувати їх в цілях відтворення основних засобів інструментами додаткового гарантійного забезпечення (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація форм фінансового забезпечення розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності підприємств [11]

Сформульовані принципи функціонування системи фінансового забезпечення дозволяють здійснювати відтворювальні процеси в конкретних умовах господарювання, а саме: комплексність системи фінансування; диверсифікація джерел фінансування; концентрація фінансових ресурсів; диференціація методів фінансування за стадіями інноваційного процесу; наукова обґрунтованість та правова захищеність механізмів фінансування; адаптивність і оперативність; чітка цільова орієнтація системи на швидке та ефективне впровадження інвестицій. [17]

У науково-практичній літературі можна зустріти дві основних концепції трактування сутності та класифікації внутрішніх джерел фінансування відтворення основних виробничих фондів. Перший підхід зорієнтований на фінансові результати (прибуток), другий — на рух грошових потоків (амортизації, інвестицій). До внутрішніх джерел фінансування підприємств здебільшого відносять такі: чистий прибуток; амортизаційні відрахування; забезпечення наступних витрат і платежів спрямованих на капітальні інвестиції, які відображаються в примітках до фінансової звітності підприємств. Дискусійними залишаються питання віднесення до внутрішніх джерел фінансування грошових надходжень від інвестиційної діяльності, зокрема, процентів, дивідендів, виручки від реалізації необоротних активів, фінансових інвестицій тощо. Прихильники віднесення зазначених надходжень до зовнішніх фінансових джерел обґрунтовують свою позицію тим, що дезінвестиції та фінансові доходи не є результатом операційної діяльності, а отже, не можуть розглядатися як внутрішнє фінансування.

На нашу думку, віднесення згаданих надходжень до внутрішніх є виправданим, оскільки за їх рахунок можна покрити потребу підприємства в капіталі, не вдаючись до зовнішніх фінансових джерел, які мобілізуються на ринку капіталів. Принциповим є те, що при внутрішньому фінансуванні капітал, який був вкладений в необоротні та оборотні активи (за винятком грошових еквівалентів), вивільняється і трансформується в ліквідні засоби, у вигляді частини виручки від реалізації та інших доходів, які залишаються на підприємстві після сплати всіх податків. Інакше кажучи, це та частина фінансових ресурсів підприємства, джерелом формування якої є операційна та інвестиційна діяльність і яка не пов'язана із залученням ресурсів на ринку капіталів.

Для підприємств, які не мають можливості залучити кошти із зовнішніх фінансових джерел (через низьку кредитоспроможність чи інвестиційну привабливість, недостатнє кредитне забезпечення), внутрішнє

фінансування є єдиним способом забезпечення фінансовими ресурсами. Однак суттєвою проблемою, яка при цьому виникає, є проблема контролю власниками за ефективним використанням фінансових ресурсів. Варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства кошти засновників, інвестовані у капітал підприємства, прирівнюються до власних. Ці кошти, спрямовані за цільовим призначенням, не оподатковуються, і тому, практично нічим, не відрізняються від чистого прибутку. Амортизаційні відрахування відображають у грошовій формі вартість зносу основних фондів. Розглядаючи амортизаційні відрахування в контексті валового самофінансування, їх можна прирівнювати до валового прибутку. В цілому це справедливо, адже амортизаційні відрахування є відшкодованими раніше витраченими прибутками підприємства на створення і придбання позаобігових активів, які амортизуються. Реінвестування прибутків у підприємство реалізується за кількома напрямками. Традиційним напрямком є створення за рахунок нерозподіленого прибутку *фінансового резерву* (резервного капіталу), що приєднується до капіталу підприємства (акціонерного товариства). Такі резерви створюються відповідно до чинного законодавства або засновницьких документів підприємства (товариства).

Таким чином, мова йде про формування і використання грошового потоку підприємства, отриманого від виконання основної діяльності, та інших фінансових ресурсів, які прирівнюються до власних (рис. 2.).

Рис. 2. Валове і чисте самофінансування у системі грошових фондів підприємства.

В умовах світової фінансової кризи, коли значна частина аграрних підприємств є низькорентабельними або збитковими, мають зношені виробничі фонди, а рівень фінансування капітальних затрат за рахунок власних ресурсів є незначним вкрай необхідне застосування заходів направлених на підвищення їх прибутковості та рентабельності.

Достатньо сказати, що абсолютна сума прибутку й амортизаційних відрахувань у аграрному виробництві в 1998 р. становила 5217,0 млн. грн. (балансовий прибуток – 2548,0 млн. грн., амортизація – 2669,0 млн. грн.). Такі обсяги фінансових ресурсів могли б забезпечити оновлення промислово-виробничих фондів лише на 2,0 відсотка. Про недостатність фінансових ресурсів у аграрних підприємств можуть свідчити фінансові результати сучасних аграрних підприємств. Так, за даними статистичного управління Дніпропетровської області в 2008 році фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування становив 30816,3 млн.грн. - прибуток, тобто 61,7% підприємств Дніпропетровської області є прибутковими, 22206,5 млн.грн. - збиток - це означає, що 38,3% підприємств області є збитковими (табл.1). В 2008 році аграрні підприємства Дніпропетровської області отримали чисті прибутки у розмірі 480 млн.грн., а рівень рентабельності складає 9,7 % (табл.2). Варто зазначити, що – порівняно з минулими роками помітне значне зростання цих показників.

Таблиця 1.

Фінансові результати від звичайної діяльності Дніпропетровської області в 2008 р., тис.грн.^{1,2}

Територіальна одиниця	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток		Чистий прибуток (збиток)
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	
Дніпропетровська область	8609771,8	61,7	30816315,2	38,3	22206543,4	-6044048,9
Апостолівський	-27872,5	59,5	9000,6	40,5	36873,1	-18102,6
Васильківський	-1050,5	72,0	13347,2	28,0	14397,7	2749,0
Верхньодніпровський	-4161,9	69,6	19096,7	30,4	23258,6	6399,3
Дніпропетровський	-1103707,7	60,6	271896,5	39,4	1375604,2	-427225,1
Криворізький	8705,9	62,6	44646,2	37,4	35940,3	1782,9
Криничанський	43203,6	79,8	50300,9	20,2	7097,3	7718,7
Магдалинівський	66504,4	66,4	73737,9	33,6	7233,5	12360,5
Межівський	8217,3	76,9	13173,1	23,1	4955,8	2679,7
Нікопольський	115179,9	68,2	127104,6	31,8	11924,7	-3005,0
Новомосковський	-227765,0	76,1	76807,0	23,9	304572,0	-8335,4
Павлоградський	7342,6	52,1	15462,5	47,9	8119,9	-5931,0
Петриківський	44464,2	62,2	52012,1	37,8	7547,9	13652,1
Петропавлівський	11670,7	62,0	16069,7	38,0	4399,0	5454,6
Покровський	54991,9	76,1	62587,8	23,9	7595,9	1130,5
П'ятихатський	1287,0	72,0	19443,1	28,0	18156,1	11835,8
Синельниківський	39577,1	74,1	51827,6	25,9	12250,5	-2262,2
Солонянський	19980,9	68,1	40001,8	31,9	20020,9	7856,2
Софіївський	7937,6	80,9	9442,8	19,1	1505,2	3338,8
Томаківський	27307,2	75,9	30426,5	24,1	3119,3	3383,8
Царичанський	5553,9	71,7	10165,7	28,3	4611,8	1855,1
Широківський	6687,7	74,8	16670,7	25,2	9983,0	1716,9
Юр'ївський	34720,1	71,4	36858,2	28,6	2138,1	4774,5

¹ Дані наведено без банків та бюджетних установ.

² Джерело: комплексний статистичний бюлетень «Окремі фінансові показники підприємств Дніпропетровської області за 2008 рік.. –Дніпропетровськ. – 2009. –С. 36

Прибутки від звичайної діяльності отримали 57,9 % підприємств Дніпропетровської області за 2009 рік , що видно з таблиці.

Таблиця 2.

Фінансові результати від звичайної діяльності підприємств Дніпропетровської області за 2009 рік, тис.грн.^{1,2}

Територіальна одиниця	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості	фінансовий результат

				підприємств	
Дніпропетровська область ¹	-6981963,8	57,9	12265914,1	42,1	19247877,9
Всього за районами	467577	-	1339562	-	879203,7
Апостолівський	-12753,5	62,9	5135,6	37,1	17889,1
Васильківський	11348,7	71,8	15518,5	28,2	4169,8
Верхньодніпровський	4972,4	67,3	19792,6	32,7	14820,2
Дніпропетровський	13470,8	56,8	578757,9	43,2	565287,1
Криворізький	26964,6	57,6	61204,7	42,4	34240,1
Криничанський	51118,6	80,7	55507,7	19,3	4389,1
Магдалинівський	73975,5	70,1	83222,9	29,9	9247,4
Межівський	3819,9	67,4	17318,1	32,6	13498,2
Нікопольський	33406,9	66,0	57282,7	34,0	23875,8
Новомосковський	-6990,8	64,8	116778,3	35,2	123769,1
Павлоградський	20555,5	67,1	23017,4	32,9	2461,9
Петриківський	11279,5	69,9	18142,6	30,1	6863,1
Петропавлівський	15960,7	68,4	20391,4	31,6	4430,7
Покровський	41944,3	66,3	52860,8	33,7	10916,5
П'ятихатський	8877,4	69,1	16880,4	30,9	8003,0
Синельниківський	36010,6	78,4	46594,0	21,6	10583,4
Солонянський	43272,9	67,8	59646,5	32,2	16373,6
Софіївський	-228,2	82,9	7743,7	17,1	7971,9
Томаківський	41596,3	83,6	45111,4	16,4	3515,1
Царичанський	9996,7	76,1	19468,4	23,9	9471,7
Широківський	19005,7	73,6	24321,7	26,4	5316,0
Юр'ївський	28680,2	67,9	30868,3	32,1	2188,1

¹ Дані наведено без банків та бюджетних установ.

² Джерело: комплексний статистичний бюлетень «Окремі фінансові показники підприємств Дніпропетровської області за 2008 рік.. – Дніпропетровськ. – 2009. – С. 36

Отже, можна стверджувати, що тільки половина підприємств регіону не спроможні використовувати додатковий фінансовий ресурс у вигляді прибутку для цілей фінансування відтворення основних засобів, навіть тільки його частину.

Таблиця 3.

Рентабельність діяльності аграрних підприємств за 2008 рік в Дніпропетровській області, тис.грн.*

Територіальна одиниця	Операційна діяльність сільського господарства			Основна діяльність сільського господарства		
	Результат від операційної діяльності	Витрати операційної діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %	Чистий прибуток (збиток)	Витрати діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %
Дніпропетровська область	761261,4	4445914,7	17,1	480008,4	4964987,9	9,7
Апостолівський	464,3	9237,8	5,0	6472,5	52529,3	-2,6
Васильківський	14947,8	89571,7	16,7	53594,7	281036,3	8,5
Верхньодніпровський	9162,4	48572,9	18,9	30008,6	140499,4	12,3
Дніпропетровський	70011,4	259470,9	27,0	27933,3	94189,6	19,1

Криворізький	36928,6	129429,6	28,5	69216,8	499708,0	21,4
Криничанський	29103,3	91187,1	31,9	3042,1	73782,9	29,7
Магдалинівський	115743,1	402132,3	28,8	49655,9	186881,5	13,9
Межівський	6225,6	70515,4	8,8	-7588,5	386958,0	4,1
Нікопольський	56137,6	176185,2	31,9	-1993,9	68341,4	26,6
Новомосковський	4818,3	371552,2	1,3	25864,0	62107,0	-2,0
Павлоградський	-301,6	65901,0	-0,5	15135,8	53707,5	-2,9
Петриківський	26317,1	59680,5	44,1	44187,3	175742,0	41,6
Петропавлівський	14265,8	52265,0	27,3	17667,9	49318,6	28,2
Покровський	47451,3	171598,0	27,7	34704,4	360947,5	25,1
П'ятихатський	16161,3	46748,6	34,6	15231,2	202286,8	35,8
Синельниківський	52955,6	311678,0	17,0	8363,3	52306,9	9,6
Солонянський	29622,8	178807,4	16,6	28960,1	131771,9	7,5
Софіївський	9248,4	49574,1	18,7	5327,0	55400,9	16,0
Томаківський	30231,4	122979,3	24,6	13308,9	108751,2	22,0
Царичанський	8548,7	50925,7	16,8	32274,0	81260,7	9,6
Широківський	19944,2	99598,7	20,0	2597,5	58351,7	12,2
Юр'ївський	35391,5	75754,4	46,7	4978,6	17453,9	39,7

*Джерело: комплексний статистичний бюлетень «Окремі фінансові показники підприємств Дніпропетровської області за 2008 рік.. –Дніпропетровськ. – 2009. –С. 36

Таблиця 4.
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності у підприємствах Дніпропетровської області,
%

Територіальна одиниця	Результат від операційної діяльності	Витрати операційної діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %	Результат від основної діяльності	Витрати основної діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %
Дніпропетровська область	761261,4	4445914,7	17,1			
Апостолівський	464,3	9237,8	5,0	-262,2	9999,3	-2,6
Васильківський	14947,8	89571,7	16,7	8278,2	97284,8	8,5
Верхньодніпровський	9162,4	48572,9	18,9	6472,5	52529,3	12,3
Дніпропетровський	70011,4	259470,9	27,0	53594,7	281036,3	19,1
Криворізький	36928,6	129429,6	28,5	30008,6	140499,4	21,4
Криничанський	29103,3	91187,1	31,9	27933,3	94189,6	29,7
Магдалинівський	115743,1	402132,3	28,8	69216,8	499708,0	13,9
Межівський	6225,6	70515,4	8,8	3042,1	73782,9	4,1
Нікопольський	56137,6	176185,2	31,9	49655,9	186881,5	26,6
Новомосковський	4818,3	371552,2	1,3	-7588,5	386958,0	-2,0
Павлоградський	-301,6	65901,0	-0,5	-1993,9	68341,4	-2,9
Петриківський	26317,1	59680,5	44,1	25864,0	62107,0	41,6
Петропавлівський	14265,8	52265,0	27,3	15135,8	53707,5	28,2
Покровський	47451,3	171598,0	27,7	44187,3	175742,0	25,1
П'ятихатський	16161,3	46748,6	34,6	17667,9	49318,6	35,8
Синельниківський	52955,6	311678,0	17,0	34704,4	360947,5	9,6
Солонянський	29622,8	178807,4	16,6	15231,2	202286,8	7,5
Софіївський	9248,4	49574,1	18,7	8363,3	52306,9	16,0
Томаківський	30231,4	122979,3	24,6	28960,1	131771,9	22,0
Царичанський	8548,7	50925,7	16,8	5327,0	55400,9	9,6
Широківський	19944,2	99598,7	20,0	13308,9	108751,2	12,2
Юр'ївський	35391,5	75754,4	46,7	32274,0	81260,7	39,7

Показник *Cash-flow* почав використовуватися в 50-х роках ХХ століття американськими аналітиками при аналізі цінних паперів та звітності підприємств. *Чистий рух грошових коштів у результаті операційної діяльності прийнято позначати як операційний Cash-flow, чистий рух коштів від інвестиційної діяльності — як інвестиційний Cash-flow. Різниця між вхідними та вихідними потоками в рамках фінансової діяльності (у вузькому розумінні) — Cash-flow від фінансової діяльності.*

Чистий *Cash-flow* (рух грошових коштів) по підприємству за звітний період розраховується як арифметична сума *Cash-flow* від усіх видів діяльності. Він дорівнюватиме приросту грошових коштів та їх еквівалентів за означений період.

Основою розрахунку загального *Cash-flow* є **операційний *Cash-flow***, який характеризує величину чистих грошових потоків, що утворюються в результаті операційної діяльності, тобто частину виручки від реалізації, яка залишається в розпорядженні підприємства в певному періоді після здійснення всіх грошових видатків операційного характеру. Цей показник можна розглядати як критерій оцінки внутрішнього потенціалу фінансування підприємства. Достатній розмір операційного *Cash-flow* створює сприятливі передумови для залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел. Наявність операційного *Cash-flow* характеризує здатність підприємства: а) фінансувати інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових джерел; б) погашати фінансову заборгованість; в) виплачувати дивіденди.

Структурно-логічна схема виникнення та використання операційного *Cash-flow* наведена на рис. 3.

Рис. 3. Формування операційного грошового потоку *Cash-flow*

Операційний *Cash-flow* та загальну суму грошових надходжень у рамках інвестиційної діяльності можна розглядати як внутрішнє джерело фінансування відтворення основних виробничих фондів.

Базу для визначення *Cash-flow* від операційної діяльності утворюють дані звіту про фінансові результати (про прибутки і збитки) та баланс підприємства. Серед економістів до цього часу немає єдності щодо методології визначення *Cash-flow*. **Класичний спосіб розрахунку операційного *Cash-flow* полягає в тому, що до чистого прибутку підприємства (після оподаткування) за визначений період додаються амортизаційні відрахування, нараховані у цьому самому періоді, та приріст забезпечень.**

Дискусійним є питання віднесення до складу операційного *Cash-flow процентів* за користування позичками. Хоча за логікою, сплата процентів мала б належати до грошових видатків у рамках фінансової діяльності, згідно з П(С)БО і міжнародними стандартами складання фінансової звітності ця позиція відноситься до операційного *Cash-flow*. [18] Для спрощення розрахунків у подальшому ми також відноситимемо зазначені грошові нараховання та видатки до операційних.

На практиці поширення набули два основні методи розрахунку *Cash-flow* від операційної діяльності, які враховують згадані зміни у складі оборотних активів і поточних зобов'язань і передбачають віднесення процентів за користування позичками до складу операційних витрат:

При використанні непрямого методу основним показником є фінансові результати від операційної діяльності. Здійснюється зворотний до прямого методу розрахунок: операційні прибутки (збитки) коригуються на статті доходів (зменшуються) і витрат (збільшуються), які не впливають на обсяг грошових засобів (амортизація, забезпечення наступних витрат і платежів), а також на суму змін в оборотних активах та поточних зобов'язань, що пов'язані з рухом коштів у рамках операційної діяльності та сплатою процентів за користування позичками.

У спеціальній фінансовій і, як правило, в навчальній літературі фінансові ресурси, що спрямовуються на поповнення капіталу підприємства, обраховують у вигляді грошового потоку (*cash flow*):

$$K\Phi = A_m + (B - (C + A_m) - \Phi \times P_m) * (1 - P_n),$$

Де $K\Phi$ – грошовий потік (*cash flow*);

B – виручка від реалізації продукції;

C – витрати на виробництво продукції без амортизаційних відрахувань;

Φ – вартість основних фондів;

P_m – ставка податку на майно;

P_n – ставка податку на прибуток;

A_m – амортизаційні відрахування.

Близькою за побудовою ("економічне припущення") є формула-модель визначення грошового потоку за весь період підприємницького проекту:²

$$ГП = I - n * (1 + j) \{ [(Q * P * (1 - P_{\partial\epsilon}) - (FC + VC)) * (1 - P_n) * P] - [K * (1 - rn)] \},$$

де ГП – грошовий потік за весь період життя підприємницького

проекту;

I – інвестиційні затрати;

j – прогнозовані середньорічні темпи інфляції;

P_n – ставка податку з прибутку (у десятковому вимірі);

$Q * P$ – обсяг продажу (Q – обсяг виробництва, P – ціна продукції);

$P_{\partial\epsilon}$ – ставка податку на додану вартість (у десятковому вимірі);

F – постійні витрати;

Vc – змінні витрати;

r – ставка позичкового капіталу (якщо береться довгостроковий кредит);

n – кількість років життєвого циклу підприємницького проекту.

Пов'язувати такий показник із самофінансуванням дозволяє його елементна база, що складається із власних фінансових ресурсів. [9,15]

Тим не менше, розрахований розмір грошового потоку за такою спрощеною схемою не може відображати реальний розмір надходжень підприємств.

$По$ - перше, визначення грошового потоку, побудованого лише на надходженнях (виручки) від основної діяльності підприємства, що не характерно для більшості підприємств.

$По$ - друге, методика розрахунку грошового потоку повинна завжди бути адаптованою до реальних економічних умов.

Тому обчислення розміру грошового потоку (нетто надходжень) відповідно до вимог чинного національного законодавства матиме такий вигляд:

$$K\Phi = Am + (Чд - Cn) + По + Kз - (Mr * Пmr) - (\Phi n * Пmn) - In - (Пдо * Пn),$$

де $Чд$ – чистий дохід, отриманий від продажу продукції;

Cn – сума повних витрат на виробництво і продаж продукції;

Mr – рухоме майно (наземні транспортні засоби);

$Пmr$ – ставка податку на рухоме майно;

Φn – вартість основних фондів (нерухоме майно);

$Пmn$ – ставка податку на нерухоме майно;

In – інші платежі з прибутку (плата за землю, погашення довгострокових кредитів тощо);

$Пдо$ – прибуток до оподаткування;

$По$ – інші прибутки;

$Kз$ – кошти засновників (акціонерів), спрямованих на збільшення капіталу підприємства.

Вчені-дослідники, аналізуючи ту чи іншу сторону організації фінансів підприємств, акцентують увагу на спрямування грошового потоку залежно від об'єкта обраного ними дослідження. Як правило, грошовий потік пов'язують із фінансуванням відтворення необоротних активів і поповненням обігового капіталу.

Спрямування грошового потоку використовується не тільки на поповнення основного (основних фондів, нематеріальних активів, незавершеного капітального будівництва і довгострокових фінансових вкладень) й обігового капіталу, а й на фінансування витрат, безпосередньо не пов'язаних із звичайною діяльністю підприємства. Відтак, при використанні грошового потоку контролю це вимагає за його поділом щонайменше на три частини, які забезпечують на підприємстві відтворювальні процеси.

Поряд з визначеними раніше, в економічній літературі існують також інші методи визначення джерел фінансування відтворення основних фондів підприємств. Так, сума поверненого інвестованого капіталу оцінюється на підставі показника грошового потоку від інвестицій, який дорівнює сумі прибутків підприємства та його амортизаційних відрахувань.

$$ГП = П + АВ,$$

Де П – річний прибуток, отриманий в результаті реалізації інвестицій, АВ – річна сума амортизаційних відрахувань. **Макаровська Т.П. Бондар М. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 304с..**

Статистичні дані свідчать, що співвідношення обсягів основних і обігових засобів на початку 90-х років мало таку тенденцію: 1990 р. 1,2 : 1, 1991 р. – 1,7 : 1, в 1993 р. – 1,3 : 1, 1994 р. – 5,8 : 1 і 1995 р. – 1,4 : 1. Впродовж років самостійності України співвідношення обсягів основних і обігових коштів аграрного виробництва стало іншим. Так, за підрахунками В. Єрмошкіної, частка власного капіталу у загальному обсязі використаних джерел на початок 1999 р. в середньому у сфері матеріального виробництва перевищує 82 відсотки, а у сільському господарстві – понад вісімдесят відсотків². Тобто співвідношення між використанням фінансових ресурсів на формування основного й обігового капіталу в аграрному секторі становить 1 до 5. [16] Зауваження щодо врахування структури грошового потоку при формуванні і поповненні основного й обігового капіталів підприємства є суттєвим, але не єдиним. У першу чергу, це стосується того, що при використанні фінансових ресурсів на забезпечення життєво важливих сфер діяльності підприємства випадає з поля зору залучення значної їх частини, яка спрямовується на обслуговування основного та обігового капіталів (рис.4).

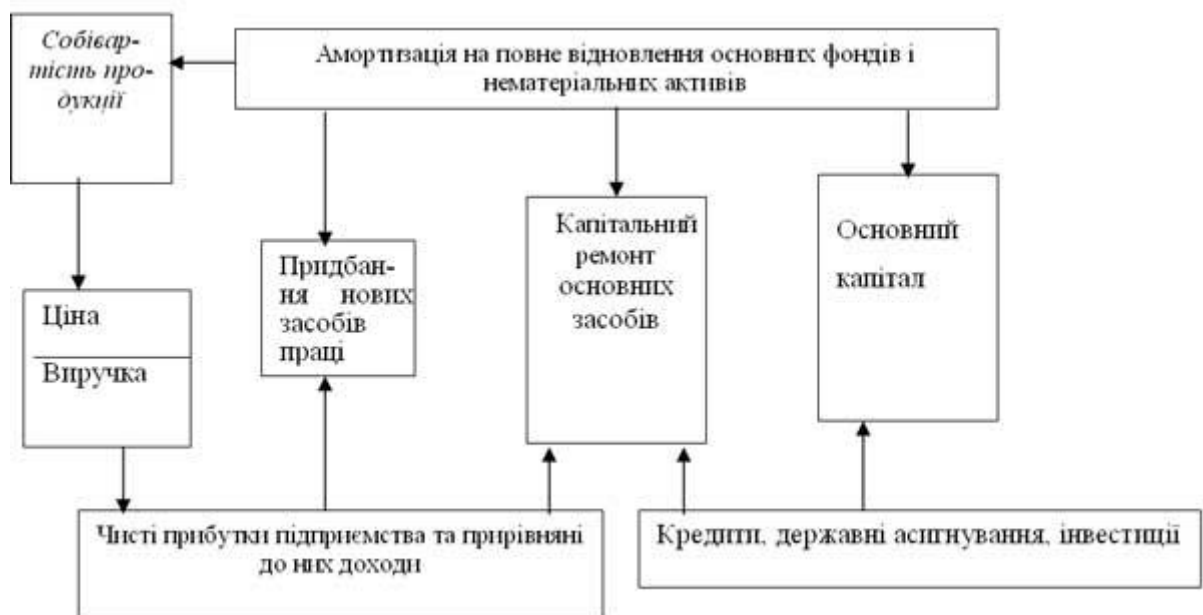

Рис. 4. Джерела фінансування відтворення основних фондів

Проблема фінансування витрат підприємства на обслуговування капіталу не лежить на поверхні економічних процесів і тому вимагає належної уваги, оскільки їх рівень може мати негативний вплив на забезпечення розширення підприємств. У значній мірі це стосується зменшення обігового капіталу, що є джерелом фінансових ресурсів, які можуть використовуватись більш продуктивно. Проявляється додатковий рівень затрат у різних площинах функціонування підприємства. Наприклад, інвестиції в основний капітал потребують фінансування витрат, пов'язаних з їх обслуговуванням.

Так, збільшивши свій майновий стан за рахунок введення в експлуатацію основних фондів підприємства, незалежно від рівня прибутковості, виникають або збільшуються відповідні зобов'язання щодо сплати податку за володіння рухомим (транспортними засобами) і нерухомим майном, а також плати за користування земельною ділянкою, на якій воно розміщене. За таких умов підприємство змушене узгоджувати, в першу чергу, напрямки використання амортизаційного фонду: фінансування інвестиційного проекту і фінансування витрат, пов'язаних із обслуговуванням володіння майновим комплексом. Обслуговування основного капіталу може перекладатись і на собівартість продукції. Експлуатація персональних комп'ютерів, засобів зв'язку, оргтехніки та аналогічних основних фондів, пов'язана із комплексом додаткових затрат (розхідні матеріали, оплата обслуговування апаратів тощо), в значній мірі чинить додаткове навантаження на собівартість товарної продукції.

Тому грошовий потік, яким оперують в управлінні фінансами підприємств, слід рахувати лише основною складовою частиною валового самофінансування.

Як вказувалось вище, найважливішою умовою ефективного функціонування підприємств є забезпечення принципу самофінансування – здійснення господарської, фінансової та інвестиційної діяльності за рахунок власних і притриманих до власних ресурсів.

Однак, ведучи мову про самофінансування, у більшості випадків практиками і науковцями прийнято змішувати всі наявні ресурси незалежно від їх економічної суті.

Про це свідчить формула розрахунку коефіцієнта самофінансування, яку часто наводять у економічних виданнях науковці і практики.

Наприклад, А. Шот вважає, що коефіцієнт самофінансування достатньо розраховувати таким чином:

$$Kc = (П + А) : (К + З),$$

де

Kc – коефіцієнт самофінансування;

П – прибуток, який направляється у

фонд нагромадження, грн.;

А – амортизаційні відрахування, грн.;

З – залучені кошти (*залучені кредитні ресурси*), грн.;

К – кредиторська заборгованість, грн.

Як бачимо, в розрахунок показника самофінансування (обсягу формування) включаються не тільки власні і притримані до власних фінансові ресурси, а й позичені. Це значить, що такий показник відображає, у першу чергу, не рівень чистого або валового самофінансування, а фінансування господарської та інвестиційної діяльності підприємств за рахунок інвестиційних ресурсів. [16]

При дослідженні самофінансування, на нашу думку, варто оперувати, насамперед, власними фінансовими ресурсами, включаючи ресурси, які підприємство отримує на безповоротній основі (кошти товариств, асигнування з бюджету, кошти фондів підтримки підприємництва тощо), інвестиції, які

надаються підприємствам у формі фінансової або іншої участі в статутному капіталі або прямих грошових вкладень, крім того користуються орендованими пайовими частками. Суми, отримані таким чином, не підлягають поверненню, а суб'єкти, які їх надали, як правило, беруть участь у доходах підприємства на правах пайової власності.

Прирівняними до власних можна вважати сталу кредиторську заборгованість (стійкі пасиви), яка має місце на діючих підприємствах, та інвестиції, що надаються підприємствам у формі фінансової участі для проведення спільної діяльності без створення юридичної особи і прийняття участі в доходах підприємства без права пайової власності в статутному капіталі.

Різні форми позичених коштів на умовах повернення, в тому числі кредити банків, іноземних інвесторів, облігаційні займи та кошти інших інституціональних інвесторів, інвестиційних фондів, страхових товариств, пенсійного фонду тощо, формують позичений капітал підприємства (товариства). Ці кошти потрібно повертати на визначених раніше умовах (терміни, проценти). Суб'єкти, які надали кошти за таким каналом, в доходах підприємства участі не беруть.

На наш погляд, показники рівня самофінансування на підприємстві повинні враховувати різну економічну природу ресурсів, які спрямовуються на забезпечення розширеного відтворення. Тому, для оцінки можливостей формування підприємством фінансових ресурсів доцільно використовувати такі показники: коефіцієнт самофінансування; коефіцієнт самофінансування підприємства за рахунок внутрішніх джерел; коефіцієнт самофінансування підприємства за рахунок позикових ресурсів.

Ці показники в комплексі відображають реальну картину забезпечення принципів самофінансування розвитку підприємств і структуру джерел залучення фінансових ресурсів.

Зокрема Зятковський І.В. пропонує розраховувати коефіцієнт самофінансування таким чином:

$$Kc = (Bk + Zk + Pk) : Pi,$$

де Kc – коефіцієнт самофінансування розвитку підприємства;

Bk – власні фінансові ресурси (чистий прибуток, амортизація,

кошти засновників, безповоротна допомога, бюджетні асигнування);

Zk – залучені кошти (кредиторська заборгованість, кошти від фінансової участі);

Pk – позикові кошти (кредити банків, фінансова допомога на зворотній основі);

Pi – інвестиційні ресурси ($Bk + Zk + Pk$).

Коефіцієнт самофінансування розвитку підприємства за рахунок внутрішніх джерел характеризує рівень власних фінансових ресурсів у загальному обсязі фінансових ресурсів (забезпеченість власними фінансовими ресурсами), які формуються з врахуванням можливостей суб'єкта господарювання залучати в оборот ресурси, прирівняні до власних. Тобто таких ресурсів, що можуть використовуватись підприємством впродовж довшого часу, на безоплатній і безповоротній основах.

Визначення такого показника здійснюється за формулою:

$$K_{св} = (\Pi + A + Бд) : (\Pi + A + Kз + \Phi y),$$

де $K_{св}$ – коефіцієнт самофінансування за рахунок внутрішніх джерел;

Π – прибуток, який направляється у фонд нагромадження, грн.;

A – амортизаційні відрахування, грн.;

$Бд$ – безповоротна допомога;

$Kз$ – кредиторська заборгованість;

Φy – кошти від фінансової участі;

Коефіцієнт самофінансування за рахунок позикових ресурсів характеризує їх рівень у загальному обсязі інвестиційних ресурсів. Цей показник може бути розрахований таким чином:

$$K_{сп} = \Pi_k : P_i,$$

де $K_{сп}$ – коефіцієнт самофінансування за рахунок позикових коштів;

Π_k – позикові кошти;

P_i – інвестиційні ресурси.

Серед наведених вище показників, які характеризують реальну забезпеченість ресурсами, здійснення підприємством господарської та інвестиційної діяльності, головним варто вважати коефіцієнт самофінансування розвитку підприємства за рахунок внутрішніх джерел.

Важливим у самофінансуванні є встановлення норми спрямованих фінансових ресурсів на розширення підприємства.

Для характеристики самофінансування підприємств використовують *частку самофінансування в ціні продукції* – відношення показника валового самофінансування підприємства до його товарообігу [1]:

$$Чс = Дсф : Опт,$$

Де $Чс$ – частка самофінансування в ціні продукції;

$Дсф$ – джерела самофінансування;

$Опт$ – обсяг продажу продукції в оптових цінах.

В цілому такий показник дає певну уяву про процес інвестування у підприємство. Однак він не позбавлений певних вад. Перш за все, на обсяг продажу продукції має суттєвий вплив рівень цін і їх структура, яка безпосередньо реагує на розмір затрат. Розраховуючи частку самофінансування в ціні продукції, слід зважати й на те, що на її розмір впливає ціла низка факторів. Основними можна вважати

наступні: обмеженість фінансових ресурсів підприємства; обмежувальний вплив орендної політики товариств; вплив самофінансування на підвищення цін за рахунок включення в їх склад відшкодування позичених коштів.

В основному, це прибутки, інвестиційні вкладення та амортизаційні відрахування. Тим не менше, не дивлячись на відмінності у наборі складових частин валового внутрішнього продукту було б доцільно для оцінки реального стану відтворювальних процесів на рівні підприємства теж використовувати подібний показник. Тобто реальну картину інвестиційного процесу можна отримати через встановлення частки витрат суб'єктів господарювання у доданій вартості, яка є найсуттєвішою складовою частиною створеного додаткового продукту.

Розрахована таким чином частка самофінансування у новоствореній (доданій) вартості, на нашу думку, є точнішим показником відтворення капіталу підприємства, ніж вищезгаданий:

Джерела валового самофінансування = амортизаційні відрахування + частина чистого прибутку + інші власні і притримані до власних фінансові ресурси підприємства

Додана вартість = нематеріальні витрати на обслуговування виробництва + амортизаційні відрахування + заробітна плата + нарахування на заробітну плату + податки і збори, що відносяться до собівартості продукції + прибуток

До того ж, такий показник у значній мірі узгоджуватиме відображення тенденцій у відтворенні капіталу суб'єктів господарювання на макро- і мікрорівнях.

Показником, що характеризує процес відтворення необоротних активів може слугувати частка (норма) валового самофінансування у валових інвестиціях в основний капітал підприємства. Його розраховують таким чином:

$$Нвс = Дсф : Іок,$$

де *Нвс* – частка валового самофінансування;

Дсф – джерела самофінансування;

Іок – валові інвестиції в основний капітал

Застосування цього показника вимагає врахування його залежності від певних факторів. Оскільки на його рівень мають безпосередній вплив не тільки міжгалузеві та внутрішньогалузеві відмінності, а й ситуації, коли є значні коливання розміру наявних власних фінансових ресурсів (валових збережень) і обсягів інвестицій. Наприклад, при незначних інвестиціях і великих розмірах власних фінансових ресурсів питома вага останніх може бути значною і навпаки.

Рівень норми фінансування, отриманий за такою методикою, дозволяє виконувати лише приблизні зіставлення і оцінки розширення підприємств. Однак можна стверджувати, що коли норма фінансування перевищує 100 відсотків, то підприємство (товариство) має можливість фінансувати повністю або частково поповнення обігового капіталу за рахунок власних фінансових ресурсів. Таки підхід є цілком виправданим

Якщо операційний Cash-flow скоригувати на позитивний (негативний) Cash-flow від інвестиційної діяльності, то ми отримаємо так званий Free (незалежний) Cash-flow, який характеризує здатність підприємства забезпечити операційну діяльність та планові інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових джерел (незалежно від зовнішнього фінансування). Від'ємне значення Free Cash-flow показує, що для здійснення запланованих видатків підприємство має потребу у зовнішньому фінансуванні, яка утворилася в результаті дефіциту внутрішніх джерел фінансування. Позитивне значення Free Cash-Flow свідчить про наявність надлишку коштів, які можуть бути використані для таких цілей:

- виплата дивідендів;
- погашення банківських позичок;
- викуп власних корпоративних прав.

Прямий метод розрахунку використовується, як правило, під час внутрішнього аналізу в рамках фінансового контролінгу для оцінки впливу руху грошових коштів на нинішню та потенційну ліквідність підприємства. За зовнішнього аналізу визначити чистий рух грошових коштів прямим методом неможливо за браком необхідної інформації, зокрема щодо грошових видатків підприємства на придбання сировини, матеріалів, на утримання персоналу тощо. Саме тому при оцінці кредитоспроможності чи інвестиційної привабливості підприємства використовується непрямий метод розрахунку *Cash-flow*, за якого використовується інформація, що міститься в офіційній звітності.

Показники, базою розрахунку яких є операційний *Cash-flow*, широко використовуються при оцінці фінансового стану підприємства та визначенні його кредито- і платоспроможності. В той час як раніше в континентальній Європі при прийнятті рішення про видачу кредитів банки орієнтувалися в основному на вартість кредитного забезпечення, сьогодні головним критерієм прийняття відповідних рішень є *Cash-flow*, який прогнозується отримати позичальником, оскільки насамперед саме за рахунок цього джерела підприємства можуть погасити позички та проценти за ними.

Показник *Cash-flow* характеризується більшою об'єктивністю порівняно з чистим прибутком чи показниками рентабельності, розрахованими з використанням прибутку, адже при розрахунках *Cash-flow* є менше можливостей для маніпуляцій, зокрема пов'язаних з обліковою політикою підприємства та формуванням прихованих резервів. Так, чистий прибуток зі збільшенням рівня амортизаційних відрахувань та забезпечень наступних витрат зменшується, в той же час *Cash-flow* залишається незмінним. Показник *Cash-flow* можна розглядати з трьох позицій: 1) як індикатор ліквідності та платоспроможності підприємства; 2) як показник результативності фінансово-господарської діяльності (індикатор теперішньої та майбутньої доходності підприємства); 3) як індикатор спроможності до фінансування за рахунок внутрішніх джерел.

До основних показників *Cash-flow*, які розраховують на практиці, належать такі: 1. Показник самофінансування інвестицій, %. Визначається шляхом ділення операційного *Cash-flow* на величину чистих інвестицій (сума приросту нематеріальних активів, основних засобів і довгострокових фінансових інвестицій). Показує частку інвестицій, профінансовану за рахунок внутрішніх джерел. Чим вищий цей показник, тим менше підприємство вдавалося до залучення зовнішніх фінансових ресурсів при фінансуванні інвестицій. 2. Чиста *Cash-flow*-маржа, %: показник відношення *Cash-flow* (операційного) до обороту від реалізації продукції. Характеризує величину *Cash-flow*, яка припадає на одиницю обороту від реалізації. Показує, скільки процентів виручки від реалізації залишається на підприємстві після здійснення всіх платежів у рамках операційної діяльності.

Недоліком показників, розрахованих на базі *Cash-flow*, є те, що їх можна лише частково використовувати при порівнянні ефективності діяльності різних підприємств. Це зумовлено дією чинника амортизації. У тих підприємств, які інтенсивно нараховують знос і запускають в дію нове, дороге обладнання, за інших рівних обставин, рівень *Cash-flow* буде вищим, ніж у тих підприємств, які використовують менше обладнання чи беруть його в оренду (лізинг), однак працюють з однаковою ефективністю. Саме тому під час обґрунтування рішень щодо фінансування відтворення основних фондів необхідно звертати увагу також на структуру *Cash-flow*.

Необхідно зазначити, що відповідні форми звітності надають змогу робити правильні висновки про нинішній та потенційний фінансовий стан підприємства. На основі інформації, яка міститься у звіті, можна дійти висновків про: чистий рух грошових коштів (*Cash-flow*) протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; суми надходжень і видатків, що виникають у результаті цих видів діяльності; величину інвестиційних вкладень підприємства у звітному періоді та рівень їх фінансування за рахунок внутрішніх фінансових джерел; обсяг фінансових ресурсів, які підприємство залучило із зовнішніх джерел; зміну ліквідних засобів протягом звітного періоду.

Для правильного тлумачення показників звітності можна встановити причинно-наслідкові взаємозв'язки, які існують між окремими формами звітності. В основі розрахунків руху грошових коштів у результаті операційної діяльності, який передбачено в П(С)БО 4 «Звіт про рух грошових коштів», покладено непрямий метод визначення *Cash-flow*.

Оскільки прибуток від звичайної діяльності до оподаткування визначається з урахуванням неопераційних (наприклад, фінансових) доходів та витрат, з метою визначення операційного *Cash-flow* вважаємо, що слід «очистити» згаданий прибуток від доходів від володіння (дивіденди, проценти тощо) та реалізації фінансових інвестицій, а також від продажу основних засобів, нематеріальних активів, інших довгострокових активів, від обміну оборотних активів на необоротні і фінансові інвестиції, від неопераційних курсових різниць, інших прибутків і збитків від інвестиційної та фінансової діяльності.

Інвестиційний *Cash-flow* визначається на основі аналізу змін у статтях розділу балансу «Необоротні активи» та статті «Поточні фінансові інвестиції» як різниця між вхідними та вихідними грошовими потоками за цими статтями. Вхідні грошові потоки в результаті інвестиційної діяльності аграрних підприємств формуються в основному з таких складових: надходження грошових коштів від продажу основних засобів, нематеріальних активів, дочірніх підприємств та інших господарських надходжень; надходження грошових коштів у вигляді процентів за аванси грошовими коштами та позичками, наданими іншим сторонам за фінансовими інвестиціями в боргові цінні папери, за використання переданих у фінансову оренду необоротних активів тощо; надходження грошових коштів від повернення авансів (крім авансів, пов'язаних з операційною діяльністю) і позичок, наданих іншим сторонам. [13].

Таблиця.

Капітальні інвестиції сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області

Показник	ТОВ «Агро - Еліта»	ТОВ АФ"Росток "	ДК 3 №6 5	ТОВ «Агроальянс »	СТОВ "Агросвіт "	СТО В Лада Кр	СФГ "Відродженн я"	ТОВ "Агрополімердетал ь"
Капітальне будівництво	461,2	19		993		97		616
Придбання (виготовлення) основних засобів	251,2	635	206	1254	5085	18	606	
Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів			14	13				
Придбання (створення) нематеріальних активів	0,2							
Формування основного стада	2500,3		345	616		85		
Інші		25				23		
Разом	3212,9	679	565	2876	5085	223	606	3286

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане щодо економічної суті самофінансування як методу господарювання, можна виділити такі його функції: фінансове забезпечення відтворення необоротних активів підприємств, підтримування розміру основного капіталу і фінансування його приросту, фінансування витрат, пов'язаних з обслуговуванням основного капіталу в процесі діяльності підприємства.

Для фінансування відтворення основних фондів на наступні періоди діяльності підприємствам необхідно застосовувати: залучення стратегічних інвесторів з метою збільшення обсягу основного капіталу; продаж (або здавання в оренду) обладнання, яке не використовується, збільшити обсяги реалізації продукції,

знизити операційні витрати, які в найбільшій мірі спричинили зниження прибутку підприємства зі зниженням матеріальних витрат, прискорення процесу оновлення основних фондів. Цей напрямок здійснюється з метою скорочення часу між моментом сплати вартості основних фондів (або витрат на їх поліпшення) та надходженням амортизаційних відрахувань до підприємства у складі виручки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабо А.. Прибыль. Пер. с фр. / Общ. ред. И коммент. В. И. Кузнецова. – М.: А/О Прогресс, Универс, 1993. – С. 113.
2. Возняк Г. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України Автореф.канд.наук., Львів – 2006, 21с.
3. Гриценко О. І. Фінансово-кредитне забезпечення підприємств споживчої кооперації Київ – 2005, 19с.
4. Губський Б. Проблеми міжнародного інвестування в Україні // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 51; Барановський О. І. Інвестиційна безпека // Фінанси України. – 1998. – № 9. – С. 61.
5. Єрмошкіна В. Фінансовий аспект планування розвитку бізнесу // Фінанси України – 1999. – № 5. – С.39.
6. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: Монографія. –Тернопіль. Економічна думка. – 2000. – 215 с. (С. 44-150)
7. Кириленко І.Г.Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. - 2005. - № 1. - С.40-46.
8. Кузнецова А.Я. Інвестиційно-інноваційна діяльність та система її фінансового забезпечення. // Автореф.дис.докт.екон. наук, Київ – 2005, 36с.
9. Маринченко Б. В. Управління фінансами підприємства та моделі прийняття рішення // Економіка і управління. – 1999. – № 1. – С. 71.
10. Олійник Д.С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва. Автореф.канд.наук. Київ, 2003.
11. Пластун В.Л. Фінансове забезпечення розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності підприємств. // Автореф.канд.наук. Суми, 2006, 21с.
12. Ревенко В. А., Лапкіна І. О., Павловський Л. А. Особливості державного регулювання інвестиційної діяльності суднобудівельної промисловості // Фінанси України. – 1999. – № 4. – С. 62.
13. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с. (С.)
14. Утенкова К.О. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення в сільському господарстві. – // Автореф.дис.канд.екон.наук., 2006, 19с.
15. Финансовое управление фирмой / В . И. Терехин, С. В. Моисеев, Д. В. Терехин, С. Н. Цыганков; под ред. В. И. Терехина. – М.: ОАО Экономика, 1998. – С. 25.
16. Шот А. Оновлення основних фондів – складова частина перебудови // Регіональна економіка – 1999. – № 1. – С. 97.
17. Юркевич О. М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в економіці України. // Автореф. Дис..канд.наук. – Київ, 2006, 22с.
18. IAS 7. International accounting standards 1997: deutsche Fassung / International Accouting Standards Commitee. — Stuttgart: Schäfer-Poeschel, 1998. — S. 144—145.